

29
S. H. N.
Sankar

Om
Möjligheten och Nyttan

af

Beqvämare Båtsfarter
I KIMI Elf uti Österbotn /
Med wederbörandes minne

Under

Oeconomiae PROFESSORENS och Kongl. Swenska
Wetenskaps Acad. Ledamots /

Herr PEHR KALMS

Inseende,

För Lager = Kranzen

Utgifne / och almän granskning understälte / i ÅBO A-
cademies Öfre Sal, den 21. Junii förmidd. 1755,

af

HENRIC WEGELIUS,

Hon. Son, Österbotninge.

Åbo, Tryckt hos Direct. och Kongl. Boktr. i Stor-Förstens
Dömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kyrkoherden uti Bierno församling/
Wäläretvördige och Höglärde

Herr **A N D E R S**
G A D O L I N.

Kongl. Maj:ts

Tro=Tjenare och Hårads=Höfdinge i Säxmåki
Hårader/

Adel och Höghachtad

Herr **J O H A N**
W O I V A L E N I U S.

Mine Herrar/

I et almänt wedermåle af mitt tocksamma sinne/
mot all den ynnest I bewisat mig/ har jag den
åran / at upeffra Eder dessa ensaldiga tankar. Upta-
ges detta mitt menlösa upsåt gunstigt, så har jag
wunnit alt hwad jag wågat önska.

Mine Herrars

Ödmilte tjenare,

HENRIC WEGELIUS.

S. I.

Säfarters förbättrande genom strömmarne inom Riket, har i de äldre tider ej särdeles brydt de Swenska hjernor. Eder hända, man mente den tiden, at sådane mål ej woro tjenlige ämnen, uti hwilka människlig konst kunde öfwa och wisa sin styrcka. Man kunde fuller ej annars än se nyttan af strömränningar, och den inwärtas rörelse, som genom dem blir i ständ satt; men man hölt dem för vändjelige, och lämpade dertfore sin omhugsan til andra saker. Men war uplysta tid har bättre funnit sig. Der älberdomen trodde sig tydeligen se en öfswerwinerlig swärighet, iust der ser man nu klara möjligheten och gideligheten.

Hwad wid Trollhättan redan blifwit tilgiort, och hwad för en wäl signad sårman hwar Swensk spår sig med skäl af det arbete och den lastnad, der blifwit nedlagde, kan ej annars, än innerligen föga och gläda hwar och en om Fäderneslandets wälgång ömskut människa.

Hwad strömmarne i Finland angår, så har wäl ingen rätt tänkande i war tid förestält sig någon ogidelighet wid deras ränning, och säfarters i ständsättande genom de samma; men så har dock twifvelsmål hos många upkommit, om lastnaderna, som skulle användas på wärdskällandet af sådant, wille löna sig. Det är wist, at om segelfarter skulle inträttas i Finska strömmar, med de almant brukelige slugar och watnets uodämningar, så torde förlaget til alt sådant blifwa drygare, än at hwarken det almänno, eller någon enskilt, skulle finna sig wid en så ansenlig utgift, så länge Finland ej är et förmögnare, och mer af sig lastande land. Dock står ej felt, at äfwen et så stort förlag på Finska segelfarter rundeligen skulle ränta, då det allenast singe komma ann på en rymligare och längre tid. Men wi waga oss intet en gång, at nu anlita war höga Öfwerhet, om så mycket, när Rikens höstnödige tarfwer i annat års så många och stora. Det wore alt nog, at wi hållt
med

med någon beqvämliqhet och utan hynnerlig lifs fara, finge färdas upp och ned före våra strömmar. Det wore ju redan en förmån, som gagnade oss mycket, men det allmänna ännu mer, och skulle winnas genom en nog ringa kâstnad.

Här är jag ej sinnad, at i almänhet wisa mödeligheten och nyttan af strömvänfvingar hos oss. Herr Mag. Docens, S. CHYDENIUS har det förut nogsamnt ådaga lagt, samt upgifwit åtskilliga inrättningar, genom hwilka et så nyttigt ändamål med ringa kâstnad kunde winnas. Han har ock ifrån sin barndom haft tillfälle, at lära de handlag, som wid färfärs genomrännande äro nödige. På Kongl. Maj:ts nådigste befallning äro af Kongl. Wetenskaps Academien hans förslager bepröfwade, och godkände; utom det, at hwar och en, som äger den ringaste inktet i Mechaniken, kan self finna den förmån af dem skulle flyta, och en stor del af dem redan förut hos Skolarningar, med mycken bättnad, blifwit nyttjade. Min afsigt är endast, at wisa, i anledning af det jag har mig bekant Kimi elfs beskaffenhet, at den för slike inrättningar är ganska beqväm, och hwad det almänna hade at wänta upp ifrån landet, som nu ej kan nedkomma, men likwäl otroligen skulle gagna Riket, då båtfarter och inwärtas rörelsen blefwo i ståndsatte.

Hwad för omdömen detta är underkastat hos en och annan, af mina egna Landsmän, wet jag nogsamnt förut. De som aldrig lärt, eller wilja täncka på nyttiga och det allmänna gagnande saker, ansee detta med et myndigt åtlöje. Men de samme må weta, at detta aldeles intet är ämnat til at behaga dem. Ingalunda. Jag förefser mig allenast den förnuftiga Läsarens gunst, och beder honom om bewägenhet, at öfwerstyta de brister, som torde sig insmygt i detta arbete, emot min egen wilja.

§. 2.

Kimi är en af de ansenligaste elfwar, som genomskära wårt land. Den leder sitt watten långt upp ifrån fjäll-täpparne, och det ifrån så stilda ådrar, at näppeligen flera grenar löra falla til någon elf i Sverige, än til denne. Det wore dersöre et mer än widlyftigt giddemål, at upräckna dem alla. Jag wil allenast nämna de förnämsta.

Hufwud elfwen tager sin början alt upp ifrån Dyfka Lapmarken och stryker wid pås 60. mil wäg fram, ungefär ifrån nordost til sudwäst, innan hon faller uti Botn-wiken. Til denna flöter, ifrån wästsidan, Kiines, som lånar sitt watten ifrån Enare bys gränser i Uesjoki församling, löper förbi Sodankylä kyrka och stryker ungefär 30. gamla mil fram, innan hon faller uti Kimi elf, 37. mil wid pås uppe ifrån den nas utläp uti Botn-wiken. En mil åstwan om det, der Kiines blandar sitt

Om

sitt

sitt watten med Kimi, löper en annan nog stor å benämnd Luivo til Kiinon, som här sitt ursprung ifrån en källa, belägen på hällen emellan Enareby i Utsjoki och Sombio by i Sodankylä församlingar.

En del af Cuolajerwi by i Kulamo församling, har båtsfart til Kirjurik Capell, som lyder under Kimi Pastorat, och ligger omkring et stort träsk af samma namn. Detta träsk är belägit nästan 30. mil upppe ifrån Botnwiken och löper Kimi elf der mitt igenom. 10. nya mil upp ifrån elfwens utläp i hafwet, wid Rouvaniemi Capell, faller til hennet också ifrån wäster, Ounasjoki, som tager sin början i Förnes Lapmark, stryker genom Kirilä by i Sodankylä församling och löper ungefär 50. gamla mil fram för än hon kastar sig uti Kimi. Dessa äro nu de ansewärdaste grenar af Kimi elf.

Sielswa Kimi, som tager sin början ifrån Ryska Lapmarken, är af naturten, en icke just den beqwämaste til båtsarters anställande, dock åtminstone så beqwäm, som någon af de til hennet fallande grenar, och det långt upp til Lapmarken. Här förefomma wäl de flästa och starkaste färbar, men hon gifr dock ej många brandtare fall, än, at ju en snäll Styrman wägaade sig med båt ränna nedföre de samma. Färbarne äro den faraste tiden om sommaren, til större delen, ej wärn rikare, än at de endast med en tom båt kunna nedfaras, om man ej wil ställa sitt gods och sig self i fara. Annars äro de källan af elfwen nog watten rike, der strömmen är stillare. Här och der wore ättensjuddigt, at öka watten i elfs ådran.

Kiinon gifr förr sitt fall til Kimi wäl några, men dock ej farliga fall; är mycket grund, så uti färbar, som ock på de ställen, der watten är mera lugnt. Ounasjoki är wäl den bredaste, men ock den grundaste så i färbar, som der watten är mera stilla och lugnt, gifr så och inga särdeles swåta fall.

De flästa båtsarter, som nu ske i Kimi elf, äro de som anställas af Kimi träsk och Rouvaniemi Capell boar ned til å mornningen, och så åter upp igen. Båtarne, hwarmed man här färdas, äro två eller tre båd lingars, hwilka utrustade med dubla sidbräder kunna nedföra wid påh 160. punds last. Dock måste wid åtskilliga färbar åtminstone halfwa, om ej hela lasten bäras förbi dem, och sedan båten efter watten blifwit nedförd, åter der inn hämmas. Men efter nedkomsten, då resan galler upp åt tillbaka, måste sidbrädderne gå bärt, och lasten får ej wara drygare, än högst 70. pund. Så wid upp, som nedfarten pläga måst tre karlar wara om en båt, twenne ro och en sitter wid styret. När man far nedföre färbarne, der farten är nog hastig förut, måste Roddarne bruka all sin styrka, at gifra den ännu hastigare, på det at båten måtte lyda styret, och Styrman således kunna wäja för stenarne. Men då det bar upföre

en färj eller en stridare ström, griva de alla til bärtingar, som äro gjorde af smala och raka granar, löda med dem snedt eller slutt på båten och tvinga sig så fram. Et arbete, som aldeles intet går ann för en owan, och kastar äfwen så på de öfwade, at de ofta så spätta blod under bördan. Der färjen är häftigast, går en eller flera med et tåg (hwars ena ända är fästad wid fram-stammen af båten) efter stranden uppsidre fallet, och drar så båten fram, då en, som är inne, står med en stak fram i stammen och wäjer för stenarne. Der watnet är för något längre stycke mycket grunt, måste man wid nedfarten leja sig en annan båt, dit lasten kan minskas, tils man kommer til djupare wate.

Numärf. Der jag intet nämt antingen gamla eller nya mil, böra förstås, äro de blandade, och af bägge slagen i hop tagne, så at man det ej kunnat wänta.

§. 3.

Från ämynningen alt upp til kimi-träsk, ja uti hela elfwen, förkomma näppeligen öfwer et par stycken fall mera twär brandta, än at en öfwad styrman wil wäga sig, med de nu bruklige båtar dem at nedbränna. De samma, som äro brandtare, kunde man lyckeligen ned och up före fara, allenast man skulle wid nedfarten släppa sig småningom efter et tåg, som wore fäst antingen wid en päle äfwanför fallet, eller (om man fruchtade, at pälen ej wore så at lita på) uti en järn ring, som i en bergs klint wore fasthäftad. Wid upfarten kunde man åter med liten möda spela sig uppsidre fallet efter samma tåg. Wore båtarne siddre och resandernas antal onsenligare, så borde windspelet giddras äfwanför slite fall, som skulle drifwas af wate, hwarigenom upfarten blefwe så mycket mindre mödosam. Dessa fall äro ej drögare och mera twärbrandta, än at en båt i tåglig fart kunde på wisa ställen lyckeligen slupa nedsidre de samma, och äfwen så upstiga. Woro fallen på de ställen ej tillräckeligen wate rike, så kan genom upgräfning eller sprängning en ädra der giddras så djup, som man helst behagar, aldenstund elfwen är mycket bred ganska långt upp i landet. Men wille man bana en ren och beqwäm båtfart än längre upp, der än wid sådane grunda fall wore mycket smal, så kunde man bygga en drag-bro öfwer fallet, som sluttar at samma kant som fallet, men är ej så brandt. Äfwanför fallet giddres då et wind spel, som helst bör drifwas af wate; derwid måste et tåg wara fäst, hwars andra ända fästes wid framstammen af båten, och då windspelet drifwes af wate, kan båten öfwer bron utan swårighet gå up före fallet.

§. 4.

§. 4. De flästa färbar i kivi elf äro nog långa, tätt med klippor och stenar upfolte, samt strömmen uti dem mycket strid, det är, de gådra druga men långsamt sturtande fall. När man nu ströker nedföre de samma med båtar, så kan farren i det närmaste liknas wid seglars flykt, och dereft Styrman gör aldrig så litet misstag, eller wiler något ifrån den wauliga leden, så må han rätna det för et lockstätt, om hon kommer helstinnad derifrån; Oftast sker, at han med sitt följande anställer resan til ewigheten. Jag kan nästan säga, at hwar gång man gier sig på en sådan färd, sätter man sitt lif lika som på et wägspele. Då fördensful uti dessa färbar sådana inrättningar blefwo gjorde, at man ej allena med någorlunda säkerhet, utan och med nöjachtig beqwämlighet, kunde färdas uti dem, så wore mer än anseeligen wunnit. Men, at en sådan förman kan lätteligen winnas, derom har jag ingen anledning at twisla. Sjelfwa ådran borde ränsas i alla färbar, der sådant tarwadades, så at de farligaste klippor och stenar skulle undantöddas och ur wägen häfwas; der hon wore för grund, borde grafwas, eller, om icke det ginge ann, watnet å båda sidor stängas, at endast syna nedföre ådran, hwarest man då skulle få tillräckeligen deraf. Sedan borde pålar stå wid ådran, i hwilka säg wore fastade; medelsi dessa kunde båtarne smugningom och utan fara nedsläppas, samt wid upparten spelas upp. Der strömmen wore mycket strid, kunde windspele inrättas wid ådran, som skulle drifwas af watn, på lika sätt, som om de wid drag: broar nödige windspele i föregående §. sagt är. Då kunde man nästan med händerne i lårbå färdas upföre den swåraste färre, i det ställe man nu måste pina sig fram med skakande. Sådana pålar eller ock windspele, borde åtminstone stå wid hwar böjning, som ådran gör, och ständigt hållas tåa wid dem, då hwar och en resande med nöje wille betala något wist, för det han singo betjena sig af sådana inrättningar. Der man ej kunde få pålar, eller ock fruchtade, at wår isen skulle riswa dem lösa, så kunde bäckar ställas i deras ställe med tre fötter, hwilka antingen til wintern borde uptagas och åter utställas til sommaren, eller ock så göras, at ingen is wore i stånd at nedhäfwa dem.

Blefwe nu allt detta, som likwäl ej fordrar stor påstnad, i stånd satt, så wore det måsta wunnit, hwad kitiinen och kivi angår; Men i Ounasjoki hade wärkställigheten af detta ännu ei särdeles at betyda. Wi måste dersföre åfwen se til, huru de ställen böra gådras ttenlige til båt-färder, der watnet är et långt stycke wäg arundt, än likwäl bred och strömmen nog stilla. Med dem måste man så försara, at alt watn stänges ifrån båda sidor om ådran, och twingas, at hålla sig uti en smalare wäg,

wåg, der det då måste blifwa ymnigt; och när detta, jämte de förut om-
rörde inrättningar, blefwo wärestälte, så kan jag försäkra, at nödighigt
begwänliga båtfarter stodo öfne upsåre kimit elf, och des grenar 50 a 80
mil fram och tillbaka med 3 a 4 gångor, så stora båtar, som här nu
äro öflige.

At alt det, som nu är anfört, ses indeligen, at inga damwäref
och slugar äro nödige, til båtfarters befrämjande i dessa strömmar,
fordras och följachteligen inga kassamma underöknningar och afwägningar,
utan kan en, som förstår båtfarten i färssar, och de dertill föreslagna
inrättningar, straxt han ser belägenheterna, ungefär utfatta de kassnader,
som kunde fordras til et sådant arbete.

§. 5.

DE öfwanföre gjorda förslager til begwänlige båtfarter uti kimit elf
och des grenar, skulle wid wäreställandet ej blifwa kassammare,
än at också en någorlunda förmoden enskilt man, kunde gå ut med för-
laget til dem alla. At sådant och skulle efter någon tids försläp betala
sig, är ej swårt at finna. Han skulle då af hwar och en resande i elf,
wen hafwa sin wijsa inkomst, hwilka wal nu äro få, men skulle
säkert blifwa många, då folket säge för sig så begwänliga båtfarter. Hu-
ru mycket mera skulle det då ej förtjena för Kronan, at använda kass-
nad på dessa inrättningar, som kunde pålägga bönderne, hwilka bo wid
elfwen, at gindra det mesta utan särdeles betalning af Kronan, så wida
de fickswe, som ständigt fardas der upp och ned, hade wytt och gagn
deraf. Kronan kan och alltid bättre finna sig wid en utgift, som län-
gre på tiden räntar och då rundeligare, än det kan se för en enskilt
person; Hon hade då en ständig inkomst, fast ej så hastigt swarande e-
mot första utläggningen, för de båtar, som kommo at nyttia de, så för-
bättrade båtfarter. Men i fall och Kronan ej hade en sådan inkomst
för sitt gjorda förslag, så skulle dock almänheten winna ofroligen på be-
gwänliga och stitiga båtfarter ifrån de öfre orter, och Kronan äfwen så-
lunda på wist säte, så sin utlagda omkostnad marafalt betalt; ty då in-
derfätarena blifwa rika och walnämde, så mär Öfwerheten aldrig illa.

§. 6.

Såra inrikes skogar anse wi billigt för Sveriges gyllene åker, och
deras aftastning, såsom wår omistelige inkomst. Deras ymkans
wärda

wärda medfart ämmar faller de rättfintna, men de mindre betäncksamme framrusa lika fullt i sin iswer, handtera stogarne med mindre stonsamhet, än deras argaste fiender, och wisja så, lika som med wäld, gidra en ända på dem. Man har ock redan på de flästa störter hunnit långt med et så ofdräuftigt och skadeligit förfarande, ja så wida, at sielswa ödet hotar snart gidra öf huswilla, eller åtminstone i hop draga våra rymligare boningar, hwarjämte det likwäl försakrar öf om en annan, fast torde hända mindre behagelig, förmån, nemligen at ej beswära öf i wara kojor med någon öfwerflödig hetta, då wi ej mera hafwa en wedsticka at lägga på elden.

Til de få orter, som ännu hos öf, så til säjandes i öfwerflödd hysa stog, räknar jag billigt kimit-Lapmark och öfre delen af kimit Soln. Sasom soldatet här uppe är befriat för alla hontliga anfall, och således får i frid och ro stöta sina menlösa slögder, så hafwa ej heller stogarne härtills sedt några synnerliga mordbrännare innom sig. Almånheten har altså häruppe en owärderlig skatt, som nu innan kort lärer komma henne rätt wäl til pass.

Men om ej båtarter blifwa öppnade i kimit elf och des grenar, så har almånheten rätt så ringa gagn af dessa stogar, som hennes winning wore stor, då båtarterne uti dem bleswo wärfeligen i stånd satte. Tiäru-brännerier kunde då i kimit-Lapmark och öfre delen af kimit Soln inrättas och med alsware samt förstånd påhållas, mycken tiära tilwärfas och nedföras, utan särdeles inbrätt på stogarne; den å störterna befintliga litfla stogen kunde derigenom stonas, som skulle änteligen ännu mångenslades kunna förså til inwånarens omisteligaste tarswer, då i annat fall, och om man alt framdeles lika obetäncksam öder stogarne wid haff kätteu med tiäru-tilwärfningar, det nödwändigt måste se, at efter en kort tid, icke allenast tiäru-brännerierne twärt afstadna, utan blir öfwen brist på de nödigaste och omisteligaste tarswer af stog, sasom bränfel, och timmer til huedugnad m. m.

Bräder, uti hwilka öfwen wårt lands nödigaste och nyttigaste afkastning består, borde nedföras här up isfrån. Men först borde goda sägqwarnar inrättas upp i landet, der bräderna kunde sägas; hwilket så mycket lättare se kan, som strömmar och färskar i vinnighet finnas här i landet, der stike qwarnar, så många man helst behagar, beqwämligen kunde anläggas. Med et ord: Allehanda waror, som af vinniga stogar winnas, kunde i kimit-Lapmark och den öfre delen af kimit Soln tilwärfas och på wäl nedföras med ringa kastnad, til det almånas kånbaraste fördel.

Den smittosamma lusta, at söka gidra sig gagn af stogar, ge-
B
nom

nom svidsjande, hwilken också här uppe redan börjar hos en och annan wisa sig, skulle förfalla af sig sielf, eller åtminstone wore lätt at häfwas, då tilfälle skulle gifwas, at på sådant sätt använda stogen til sin större förmån.

Genom ådrans ränning i elfwen, sfer åfwen, at mera Lox stiger upp uti henne, så at Lox-sånget derigenom blefwe fördelachtigare och det almånna, jämwäl i så måtto, skulle tilflyta en ansenlig förmån; hwar emot man wet, at flug och damwärel äro för Loxens upstigande högst hinderlige.

Har uppe i landet kunna åfwen finnas många wackra och fördelachtiga malin-streck, hwilcka framtiden kan upptäcka. Ja det kan ej giärna så felt, at ju et så widstrakt land måste hysa några sådana statter innom sig. Wid dem kunde ej särdeles arbetas och minnas, om ej rörelsen til saltfön wore i stånd och någorlunda beqwäm.

Desutom aberopar jag mig alla tiders och hela werdens ärfarenhet, i det, at inwärtens rörelsens i stånd sättande genom sidar och strömmar, har altid varit et af de första och förnämsta stegen til all den trefsamhets högd, som något land och Rike kunnat stiga til. Kunde således kuni-Lapwärel, sedan efter dessa eller bättre förslager båtfarternes blefwo i stånd satte, med skäl hoppas, at snart så se sig uti stor och et nöjachtigt wälstånd.

